

Alternatif Bir Ekonomik Model Olarak Halk Sektörü ve Denizli Örneği

People's Sector as an Alternative Economic Model and the Example of Denizli

Prof. Dr. Ayşe İrmiş (Pamukkale University, Turkey)

Mehtap Sarıkaya (Pamukkale University, Turkey)

Hatice Çoban (Pamukkale University, Turkey)

Abstract

People's sector is an establishment of an enterprise result of bringing together production tools take decisions related to the management of this property and create self-employment opportunities with people's own savings. This is the most distinctive feature from the private sector and the public sector. As well as the public sector and the private sector, labor is a part of the production, but in people's sector, employees participate in management, capital and profit. In private sector and public sector there is an up to down organization but in People's Sector, organization settles from down to top. People's Sector resemble to publicly held companies and worker companies in Western Europe and United States but differ from them in the form of establishment and statue of partnership. Because in these companies in the West, government or private sector open shares to public or make workers partner to the shares. In these companies, managerial decisions belong to the person or group that holds most of the shares. Whereas in public sector enterprises, people come together and have equal rights in establishment and management of the enterprise, without any person or group keeping the majority of shares in the hand. Without a precedent in the world, this sector is formed in 1970's with the savings of the workers went from Turkey to Germany and other European countries. In this study, a literature review in the people's sector has been made, then exemplary research was carried out by the founders of the two People's sector companies

1 Halk Sektörünün Tanımı ve Amaçları

Kepek'e (1974) göre, Halk Sektörü, köylü, esnaf ve zanaatkâr gibi küçük ölçekli üretim yapan grupların ve işçi-memur gruplarının birikimleri ile emek güçlerini kooperatifler, sosyal yardım kurumları ve diğer toplu girişimler vasıtasıyla, kendilerinin yönetiminde ve bir sektör bütünlüğü içerisinde birleştirmeleri sonucunda oluşan sektördür. Bir başka tanıma göre ise, Halk Sektörü "yaşamlarını kol ve kafa çalışmaları ile sürdüren fakat gelirleri katkılarının gerisinde kalan çok sayıdaki dağınık küçük girişimlerin ve halk yığınlarının örgütüdür. Bu bağlamda, halkın kendi tasarruflarını bir araya getirerek, kendi yönetiminde üretim yapma ve gelir elde etme imkânını sağlayan" sektöre Halk Sektörü denilir (Hamitoğulları, 1974). Halk sektörü ile halk kendi yönetiminde, kendisini üretici durumuna getirir. Her birey, tasarrufa katılma payı ve üretim mülkiyeti oranından bağımsız olarak, Halk Sektörü yönetiminde eşit işe ve eşit etkinliğe sahiptir (Ölçen, 1974).

Halk sektörünü özel sektörden ve kamu sektöründen ayıran en önemli özellik yayılma biçimleriyle ilgilidir. Özel sektör ve kamu sektörü girişimciliği, tavandan başlayıp aşağıya doğru giden bir üretim girişimciliğidir. Halk Sektöründe ise durum tam tersi olmakta, tabandan başlayıp, yukarıya doğru meydana gelen bir üretim girişimi gerçekleşmektedir (Ölçen, 1975). Halk Sektörünü diğer sektörlerden ayıran bir diğer özellik de, sosyal amaçlı yatırımların ve maliyet minimizasyonunun beraber sağlanmasıdır. Özel sektörde amaç kârın maksimizasyonunun, kamu sektöründe ise maliyet minimizasyonunun ya da katma değer maksimizasyonunun sağlanmasıdır (İlbaş, 1974). Aynı zamanda, özel sektörde yönetim, sermayeyi elinde bulunduran sınırlı sayıdaki kişinin elindedir. Bu da genellikle işletmenin kurucusudur. Dolayısıyla işletmenin %51 hissesine kim sahipse, yönetimde söz sahibi olan o kişi veya gruptur (Ölçen, 1974). Kamu sektöründe ise yönetim devlete aittir. Hem özel sektörde hem de devlet sektöründe emek sahipleri sadece "üretimin bir parçasıdır". Hâlbuki Halk Sektöründe çalışanlar, sermayenin ve kârın sahibi olup, yönetimde de eşit söz hakkına sahiptir. İşçinin, sermayenin ve kârın sahibi olmasının ötesinde üretim faaliyetinin en kutsal parçası olan emeğin sahibi olarak yönetime katılmasıyla da iş yerlerinde demokrasi sağlanmış olacaktır. Ayrıca, üretimin bir parçası olan işçinin, yapıcı, yaratıcı ve uygulayıcı fikirlerini sunma fırsatını yakalamış olması üretimin ve kalitenin artmasını sağlayacaktır (Ak, 1976).

1974 yılındaki hükümet programında Halk Sektörünün amaçlarından daha sistematik bahsedilmiştir. Buna göre, Halk Sektörüyle, sanayileşmeye hız kazandırılacak, dağınık tasarruflar değerlendirilecek, kalkınmanın nimetlerinden daha yaygın ve adil faydalanma sağlanacak, halkın girişimcilik gücü harekete geçirilecek, yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının ve teknik becerilerinin temel sanayi projelerine yönlendirilmesi sağlanacaktır (Öngün, 1974). S. H. Türk ise Halk Sektörünün amaçlarını ekonomik ve sosyal amaçlar olmak üzere iki grup içerisinde sınıflandırmış daha sonra bu amaçları ayrıntılı hale getirmiştir. Türk'e göre bu amaçlar (Türk, 1975);

1. Geniş halk topluluklarının küçük tasarruflarını, çağdaş ölçeklere uygun büyük işletmeler kuracak ve işletecek biçimde, bir araya getirerek daha hızlı bir kalkınma için gerekli sermaye birikimini sağlamak (ekonomik),
2. Üretim araçlarının mülkiyetini geniş halk topluluklarına yaymak (sosyal),
3. Halkı ekonomik karar merkezlerinde söz sahibi yaparak demokratik gelişme sürecinin ekonomik boyutunu tamamlamak (sosyal)
4. Toplumda daha adil bir gelir dağılımı sağlamaktır (ekonomik).

Bu amaçların sonucunda ise, milli gelirin artan bölümü, tasarruflara ve yatırıma yöneltilerek, tüketim malları üzerindeki talep fazlalığından kaynaklanan enflasyonist baskı azaltılacak, yatırım malları piyasası genişleyecek, tekeli sermaye karşısında dengeleyici bir güç oluşacaktır. Ayrıca, ekonomik gücü artan geniş halk topluluklarının siyasal alanda da etkinliği artacak, demokratik rejim daha sağlam temellere oturacaktır (Türk, 1975).

Bütün bu amaçlarının ötesinde Halk Sektörünün sosyal, ekonomik ve hatta siyasi bağlamda kendi yapısı itibarıyla çok önemli fonksiyonları da yerine getirdiği görülmektedir. Hepsinden öte, Halk Sektörleri kırsal kesimde de örgütlenen sektörlerdir. Böylece, göçlerle köylerin boşalmasına gerek bırakmayan bir sanayileşme, kırsal alanların, kentsel alanlarla denge kuracak şekilde modernleşmesi ve kırsal alanlarda geniş istihdam imkânlarının sağlanması Halk Sektörleriyle mümkün olmuştur (Ölçen, 1974). Sermayenin tamamen tabana yayıldığı ve işçilerin çalıştıkları işletmede aynı zamanda pay sahibi olduğu bu sektörde sermaye payları ne olursa olsun, karar vermede eşit haklara sahip olmaları kendiliğinden öz yönetimi de getirmektedir. Öz yönetimde artı değeri yaratan emek gücü bu değer nereye kullanılacağı kararında, yürütülmesinde ve denetiminde söz sahibi olmaktadır (Coşkun, 1976). Hatta emek gücünün yarattığı artı değer işletmenin kâra geçmesiyle beraber tekrar işçiye geri dönecektir. Böylece Halk Sektörüyle, Türkiye’de “endüstriyel demokrasi” gerçekleşecektir (Altun ve Akıncı, 1974). İşçinin üretim araçlarına sahip olması, yönetime katılması ve emeğinin yarattığı değere sahip olması onun yabancılaşmasını ve mekanikleşmesini de önleyecektir. Böylece işgücünün dolaylı olarak, yaratıcılığı, etkinliği ve verimliliği de artacaktır (Kepenek, 1974).

2 Sanayi Kenti Denizli’de Halk Sektörü Örnekleri

Günümüz Denizli’si Türkiye’nin önemli tekstil merkezlerinden biridir. Bu gelişmenin temeli tarihsel süreçte dayalıdır. Türk tarihinde Osmanlı’dan beri bilinen Denizli dokumacılığı, bugün tekstilde dünya markası haline gelen, sanayi üretimine dönüşmüştür. Ancak, Denizli’nin bir sanayi kenti haline gelmesinin tek sebebi geleneksel üretime dayalı faaliyet göstermesi değildir. Türk Halkının 1970’li yıllarda Halk Sektörüyle ortaya çıkan girişimcilik vasfının en önemli örneklerinden birini de Denizli vermiştir. Üstelik sadece tekstilde değil, onun yanı sıra, gıda, cam, elektronik ve makine sanayinde Türkiye’nin o dönemki şartlarına göre büyük atılımlar ve başarılar elde etmişlerdir. Bu çalışmanın alan araştırması yarı biçimsel mülakat usulüyle yapılmıştır. Denizli’deki Halk Sektörünün oluşumu anlatıldıktan sonra, Halk Sektörüne örnek teşkil eden üç şirketin hikâyesi bizzat kurucularının dilinden aktarılmıştır. Bu çalışmaya üç işletmenin dâhil olmasının sebebi, üçünün de kurucularını hayatta olmasıdır. Mülakata katılan kişilerden mülakat sırasında isimlerini çalışmada açık olarak yazabilmek için izin alınmıştır. Mülakatlara Ayşe İrmış ve Mehtap Altınkesen Sarıkaya beraber katılmış ve her ikisi de anlatılanları elle yazarak not almıştır. Aynı gün içerisinde yazılanlar birbirleriyle karşılaştırılıp, bilgisayara geçilmiştir. Mülakata katılan kişilere ulaşmak için telefonla randevu alınmış, Uygur Motor’un kurucusu B.A ile 20.03.2013 tarihinde, Bir-Emek kurucusu H.A’yla 26.07.2012 tarihinde kendilerinin şu andaki iş yerlerine gidilerek mülakat yapılmıştır. Mülakat sırasında anlatılanlar elle not alınmıştır. Mülakat müddetince araştırmacılar tarafından mülakatın gidişatına göre az sayıda soru sorulmuş, mülakata cevap veren kişiler tamamen kendi doğal anlatımlarıyla konuyu aktarmışlardır. Araştırmanın ana amacı, halkın girişimci ruhunun ve gücünün, birbirleriyle ve devletle yaptıkları güven esasına dayalı karşılıklı işbirliği neticesinde, sanayiye, üretime ve kâra nasıl dönüştüğünü görebilmektir. İkinci amaç ise gelecekte sermayenin, üretimin ve riskin daha geniş bir tabana yayılacağı yeni işbirlikleri, üretim alanları ve ülkelerin kalkınmasındaki en önemli faktör olan girişimcilik için örnek modeller sunabilmek ve bu modellerin başarı ve başarısızlık sebeplerini irdelemektir. Araştırma sorusu, Denizli’deki Halk Sektörlerinin nasıl oluştuğu ve işleyişlerinin nasıl olduğuyla ilgilidir.

2.1 Halk Sektörünün Ortaya Çıkışını Sağlayan Sosyo-Ekonomik Alt Yapı

Türkiye’nin 1950’li yıllarda başlayan sanayileşmesi İstanbul, Ankara, İzmir gibi daha ziyade az sayıdaki büyük kentte ve çoğunlukla devlet destekli özel sektör eliyle gerçekleşmiştir. Henüz özel sektör tecrübesi az olan ülkede tarımsal faaliyetler de nüfusun geçim şartlarını iyileştirmek ve refahını sağlamak için yeterli düzeyde değildir. Bu sebeple bir taraftan özel sektördeki istihdamı gerçekleştirmek için diğer taraftan da köydeki yaşam şartlarından daha iyi yaşam şartlarını sanayileşmiş kentlerde bulabilmek gayesiyle köyden kente önemli miktarda göçler başlamıştır. Ancak, özel sektörün çok kısıtlı gelişmiş olması kırsal kesimde yaşayanların ve köyden kente iş bulma ümidiyle göç edenlerin istihdam beklentisini karşılayabilecek düzeyde değildir. Aynı dönemlerde, sanayileşmeye neredeyse yüz yıl önce başlamış ve çok büyük gelişme kaydetmiş olan başta Federal Almanya olmak üzere batı Avrupa ülkeleri fabrikalarında çalışacak fiziki güce dayalı işgücü talep etmektedir. 1961 yılında Federal Almanya ile imzalanan “Türk-Alman İşçi Mübadele Anlaşması” ve daha sonra diğer Avrupa ülkeleriyle

yapılan anlaşmalarla Türkiye'den özellikle Almanya'ya giden ve daha ziyade fiziki emek göçüne dayalı büyük miktarda işgücü göçü başlamıştır. Öyle ki, 1973 yılına kadar Türkiye'den Almanya'ya işçi olarak gidenlerin sayısı, 800 yüzünü bulmuştur. Ancak, hem kültürel farklılıklar, hem büyük sanayi ile ilk defa karşılaşmanın sıkıntısı hem de ülkelerinden ve ailelerinden uzak olmanın sıkıntılarıyla ilk dönem, oldukça sancılı geçmiştir. Bu nedenle göç eden işçiler kısa sürede sermaye biriktirip, ülkelere geri dönmeyi ve tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmeyi düşünmüşler, geleceklerini Türkiye'de görmüşlerdir (Akseki, 2007). Halk Sektörlerinin ortaya çıkışıyla beraber, tasarruflarının önemli bir kısmıyla Türkiye'deki işçi şirketlerinden pay almışlar ve bu şirketlerin ana sermayesini oluşturmuşlardır.

Türkiye'den yurt dışına en çok işçi gönderen yedinci il Denizli olmuştur. Denizli, 1960'lı yıllara kadar, nüfusunun %76'sı kırsal kesimde yaşayan, temel iktisadi faaliyetinin tarım ve el tezgâhlarıyla dokumanın olduğu bir kenttir. Türkiye'den Almanya'ya ve diğer batı ülkelerine işgücü göçünün başladığı bu dönemde Denizli'den 35 bin kişi adı geçen ülkelere işgücü olarak göç etmiştir. Göç eden işçilerin çoğunluğu gibi Denizli'den yurt dışına göç eden işçiler de tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bu sebeple yurt dışındaki işçilerin birikimleriyle, Türkiye'deki vatandaşların birikimlerinin birleşmesiyle, 1970'li yıllarda kurulan Halk Sektörü bağlamındaki, çok ortaklı şirketlerin ve işçi şirketlerinin 21 tanesi Denizli'de kurulmuş ve önemli başarılar elde etmişlerdir (Akseki, 2007).

2.2 Halk Sektörü Kapsamında Denizli'deki İşçi Şirketi Örnekleri

Araştırma yapılırken Denizli'de kurulan bütün işçi şirketlerinin kurucularına ulaşılamamıştır. Bu kurucuların bir kısmı Denizli'den başka şehirlere göç etmiş, bir kısmı yaşlılığı ve hastalıkları sebebiyle mülakat yapmak için uygun şartlarda bulunmamış bir kısmı da vefat etmiştir. Mülakatlar ulaşılabilen ve araştırmaya en iyi örneği teşkil edebilecek iki şirketin önder kurucularıyla yapılmıştır. Bu şirketler Bir-Emek ve Uygar Motor'dur.

2.3 Uygar Motor Örneği

Uygar Motor, 1974 yılında Denizli ili Honaz ilçesi Kocabaş beldesinde motor üretmek üzere B.A'nın önderliğinde 10 bin işçinin birikimleri ve katılımıyla kurulan fakat daha sonra döküm ve döküm parçaları üreten bir işçi şirkettir. 1995'te icra yoluyla 130 milyar Liraya satılan Uygar Motor, Kalkınma Bankası, Sosyal Sigortalar Kurumu, Maliye ve işçilere borçlarını ödedikten sonra kalan 93 milyar Lirayı bankaya yatırmıştır. Uygar Motor, yıllar önce iflas etmiş olmasına rağmen bankaya yatırdığı 93 milyar Lira'nın 2,3 trilyon Lira'ya ulaşmasıyla faiz zengini olmuştur. Bu paranın 307,8 milyar Lira'sı vergi olarak ödenmiş geri kalan kısmı da ortaklara dağıtılmıştır. Böylece iflas etmiş olmasına rağmen vergi rekortmeni olan Uygar Motor vergi tarihine geçmiş, hatta Denizli'de vergi rekortmeni olmuştur.

B.A ile yapılan mülakat

Soru: Uygar Motor'un nasıl kurulduğunu anlatır mısınız?

B.A: 1974 yılında Almanya'da 100 arkadaşla beraber benim önderliğimde şirketi kurduk. Ben o dönem Almanya'daydım. Denizliliyim. 19 yaşında askere gitmeden 1968 yılında Almanya'ya işçi olarak gittim. Orada çalışırken bir yandan Almanca öğreniyordum. Tahsilimi tamamladım. Makine Mühendisliği okudum. Kendi başıma işçi olarak gittim. Hem çalışıp hem okudum. Okurken hamallık bile yaptım. Şirketi kurarken 25 yaşındaydım. O zaman tabii genç, ateşli bir durumdaydık. 1974 yılının Haziran ayında Kıbrıs Harekâtı yapılmıştı. 1974 Aralık ayında böyle bir girişim yaptık. O zamanlar her şey dışarıya bağımlıydı, ülkede bir şey yapılmıyordu, Denizli'de sanayi yoktu. Birkaç tane un fabrikası vardı o kadar. Birtakım arkadaşlar da Avrupa'nın çeşitli yerlerinde birleşerek bir şey meydana getirmek istedik. Takım oluşturduk ve bu şirketi kurduk. O zamanki işçi arkadaşların çoğu vefat etti. Şirketi kurma aşamasındaki ekipte uzman biri yoktu. Yola motor üreteceğiz diye başladık. Ancak bu mümkün olmadı. Daha doğrusu şirketin nasıl işleyeceği, nasıl olacağı konularında bilgimizde yoktu. Çeşitli kitaplar okuyarak araştırma yaparak bilgiler elde etmeye çalıştık. Motor fabrikası derken yani motor üretimi derken amacımız, zirai (su motorları, çeşitli amaçlarla kullanılan motorlar vs.) motorlardan başlayarak değişik motorlar üretmekti. Bu arada hummalı şekilde ortaklarla ilişkimizi ve iletişimimizi sürdürdük. 10.000 hissedarımız oldu. Hissedarlar da maksimum adedi geçmeyecek şekilde sermaye artırım haklarını kullandılar. 100 kişiyle karar almak daha kolaydı ancak bir süre sonra sermayeyi artıramadık. Beş milyara sermayeyi çıkardık ancak sonra artıramadık çünkü ortaklar toplanamıyordu. Ayrıca belirlediğimiz kararlar, bir kişi kuruluşta on beş hissedenden fazla alamıyordu.

Soru: Neden motor üretimi yapmaya karar vermişsiniz?

B.A: Açıkça söylemek gerekirse motor üretme konusunda aldığımız karar doğru değildi. O heyecanla oldu. 19 yaşında Almanya'ya gitmişim, 19 yaşında bir çocuğun ülke hakkında, ekonomi hakkında ne kadar bilgisi olur? Televizyonun olmadığı, iletişimin olmadığı dönemde yetiştik. Kıbrıs Harekâtından sonra Türkiye'ye ambargo uygulanmıştı. Başkalarının vermediğini biz yaparız diye yola çıktık. Hatta bizim sloganımız vardı "Kendi Motorunu Yapamayan Toplum Sanayileşemez" diye.

Yaptığımız üretimde başarılı olduk. Çünkü üretimde Alman mühendisler falan çalıştı. İyi bir teknoloji geliştirmiştik. Döküm konusunda başarılıydık. Ancak şirketin işleyişi ve hukuksal yapısında bocaladık. Yoksa üretim iyiydi. Hammadde İskenderun'dan geliyordu. Piyasadan hurda topluyorduk. Emsan vardı, onun kırpıntı

saçlarını ve tuğlalarını alıyorduk. Elektrik enerjisi kullanıyorduk. Üretim makinelerini Almanya'dan aldık. Makineler alırken kendi sermayemizle aldık bütün altyapıyı kendi sermayemizle oluşturduk.

Soru: Biraz önce “Yola motor üreteceğiz diye başladık. Ancak bu mümkün olmadı” dediniz, neden mümkün olmadı?

B.A: Olmamasının en büyük nedeni o dönem yasal düzenlemelerin olmayıştı. Daha sonraki gelen hükümetlerde bu şirketlere soğuk baktılar. Halk sektörü diye ismi de kondu. O zamanlar komünizm korkusu vardı. Birlik olmaya, birleşmeye, komünistlik gibi bakıldı. Özellikle 1980 sonrası daha soğuk bakıldı.

Soru: Ürettiğiniz şeyleri biraz açar mısınız? Tam olarak ne ürettiniz?

B.A: Madem motor üretemeyeceğiz, motor üretmekle ilgili döküm ve işleme kısmı kurduk, orada kaldık. Sonra döküm parçaları üretmeye başladık. İhracat yaptık.

Soru: Pazarınız neresiydi, nerelere ihracat yaptınız?

B.A: Ana pazar İstanbul'du. İhracatı biz kendimiz doğrudan Almanya ve Irak'a yaptık. Almanya'ya tır parçaları gönderdik. Mesela traktör parçaları falan yaptık. Haddanelerde, had topları döküldük. Çeşitli motor ve makine parçaları ürettik. 1993'e kadar üretim devam etti. En büyük problemimiz yasal düzenlemelerin olmayıştı. Yasal düzenlemeler olmadığı için şirketin genel kurulu toplanamıyor, gerekli kararlar alamıyor, sermaye artırımını yapamıyorduk. Genel kurulun toplanması için dörtte üç çoğunluk gerekiyordu. 10.000 ortak var. Bunları toplamak imkânsızdı. İlk yıllar genel kurul, ortakların çoğunluğu Almanya'da olduğu için orada yapıldı. 1-2 yıl gittik sonra hepsi burada oldu.

Soru: Diğer pek çok Halk Sektörü bağlamındaki şirketler DESİYAB'dan kredi almış, daha sonra da ödeyemediği için yönetim hakkı DESİYAB'a geçmiş sizinde böyle bir kredi talebiniz oldu mu?

B.A: Biz de DESİYAB'dan kredi aldık. DESİYAB'dan kredi alacağımız zaman, uzmanlar geldi. Biz o zamanki parayla 1,5 milyonluk kredi aldık ve zamanında ödedik. Borcu ödediğimiz için DESİYAB'ın ortaklığına gerek kalmadı. Zaten sahip olunacak hisseyle ilgili sınırlandırma vardı. Şirketi kurarken bir kişinin alacağı hisseyi sınırladık. Şirket kurulup hisseler satıldıktan sonra o ortakları toplayabilmek sorun oldu. Nitekim tasfiye zamanında bile, elimizdeki parayı ortaklara dağıtamadık. 1 trilyon devlete kaldı. Sorun genel kurulun toplanamamasıydı. Ortaklara ulaşmak mümkün olmadığı için dağıtılamadı. Bir kısmının adresleri bile bulunamadı. Birçoğu da küçük pay sahibi olduğu için ilgilenmedi. Şunu da söyleyeyim; 1996 yılında şirketin mal varlığı satıldı. Fabrikası, büroları, taşıtları, her şeyi satıldı. O dönem tek Uygur Motor iflas etmemiştir. Diğer şirketler batmıştır, el değiştirmiştir. Uygur Motor batmamıştır, el değiştirmemiştir.

Soru: Çalışanlarınızın işletme sermayesinde payları var mıydı?

B.A: Çalışanların ortak olması gibi bir mecburiyet yoktu ama çalışan ortaklar vardı. Size Yönetim kuruluyla ilgili çok komik bir olay anlatayım. Bir yönetim kurulu üyesi fabrikaya geliyor, fabrikanın bekçisi bana selam vermedi diye, gelip bana şikâyet ediyor. Bu Yönetim Kurulu üyesi köyden biri aslında, düşünün artık. O dönemde bir statü açlığı da var. İşçilikten sermayedarlığa geçme durumu var. Sorunumuz profesyonel kişilerin olmayıştı. İş çok karmaşık. Hem genel müdür, hem sermayedar hem de yönetim kurulu başkanıydım.

Soru: Çalışanlarınızın ne kadarı hissedardı?

B.A: Tam rakam söyleyemeyeceğim ama %10'u geçmez. İşçi şirketinden çok Halk Şirketi olarak çalışıyorduk.

Soru: Fabrikada çalışacak işçiyi bulmakta sorun yaşadınız mı?

B.A: Üretime başladığımız yıllarda sanayi işçisi yoktu, eleman bulmada çok sorun yaşadık. Adamları tarladan getirip dökümcü yaptık. İdari personeli de çeşitli illerden, özellikle İstanbul ve İzmir'den sağladık. Yerimiz Kocabaştaydı. Fizibilite çalışması yapıldı. Fizibilite çalışmasında motor üretimi olamayacağını anladık. O ara fark ettik, motor üretimi çok büyük sermaye isteyen bir işti, bunu toplayamayacağımızı anladık. Ama motor diye de çıktık yola. Bu nedenle motorun ana unsuru dökümdür, dökümden üretime başladık. Kısmet olursa daha iyisini yaparız dedik.

Soru: Gazetelerde Uygur Motorun kapandıktan yıllar sonra vergi rekortmeni olduğu yazdı. Bu haberlerin aslı nedir?

B.A: Sene 1992. Burada ben bütün milletvekillerini çağırdım, her partiden. Valiyi, belediye başkanlarını çağırdım. Ve bilgilendirme verdim. Şirketin durumu nedir, teknik durumu, mali durumu nedir, ne yapılacak, ne lazım. Bütün bunları açıklayan dosyalar hazırladım. Buraya devlet sahip çıksın, biz yürütemiyoruz dedik. Ancak gerekli ilgiliyi göremedik. Mali açıdan üretimi çeviremediğimiz için üretimini durdurduk. Tasfiye ettik. Malvarlığı satıldı. Elde edilen para bankaya yatırıldı. Sonra o da faizle çoğaldı. Vergi rekortmeni olundu ve haberler ondan oldu. Faiz işleyen paranın üçte biri devlete kaldı, üçte ikisini dağıttık. Genel kurul toplarken bulamadığımız ortakları, faiz verirken bulmada zorluklar yaşadık. Bulabildiklerimize dağıttık. Aşağı yukarı üçte ikisine ulaştık. Üçte birini devlete verdik. Dağıtılan gelir, çok sayıda kişiye yayılınca fazla bir önemi olmuyor.

2.3.1 BİR-EMEK (Birleşen Emekçiler) Örneği

Bir-Emek, Elektrik-Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. o dönem BM bursuyla Lahey’de eğitim gören H.A’nın öncülüğünde ve Almanya’daki Türk işçilerinin biraraya gelmesiyle Denizli’de kurulan, yaklaşık 16 bin ortağı bulunan bir şirkettir. Şirketin kuruluşundaki ana sözleşme gereği bir kişi en fazla on hisse alabilmektedir. Böylece şirketin hisselerinin birkaç elde toplanması engellenmekte ve tamamen Halk Sektörü özelliği ile kalması sağlanmaktadır. Kuruluşundaki asıl gaye elektrik sarf malzemeleri üretmektir. Telsiz ve haberleşme cihazları üretimiyle ilgili olarak 1974 yılında karar alınmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtında Türk ordusunun haberleşmede büyük sorunlar yaşaması ve Kocatepe Muhribinin başka telsizlerden gelen yanlış yönlendirmesi sonucu Türk jetlerince batırılması yerli telsiz üretimi yapmak üzere yola çıkan Bir-Emek’in ortak sayısını hızla artırmıştır. Yurt içi ve yurt dışından ortak olanların bir kısmının gayesi kendilerine yakınları için iş imkânını sağlamakken, bir kısmı da tamamen milliyetçi duygularla ortak olmaktadır. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri teknik ve teknolojik araçlar açısından dışa bağımlılıktan kurtulmak amacıyla yerli şirketlere çeşitli ihtiyaçlarını duyuruyor ve bunların geliştirilmesini istiyordu. Bir-Emek, 1975’te İtalyan firması Larimart lisansı ile Orman Bakanlığının telsiz ihalesini kazanır. Ancak Orman Bakanlığı kısa süre sonra Türkiye’deki ormanların geliştirilmesi için Finlandiya’dan kredi alır ve ilginç bir şekilde telsiz alımı da Finlandiya’ya verilir. Daha sonra Bir-Emek şirketi Alman firması Rohde Und Schwarz’ın lisansı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin ordular arası iletişimi sağlayacak büyük telsiz üretimi ihalesine katılır. Bir-Emek yerli firma olduğu için tercih sebebidir fakat bu defa da Türkiye Elektronik Sanayii A.Ş. ve Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı tarafından ASELSAN kurulur ve bütün elektronik cihazların ASELSAN tarafından üretilmesine karar verilir. Böylece telsiz üretimi Bir-Emek için sadece bir proje olarak kalır. Bir-Emek mühendisleri Yugoslavya’da Philips lisansı ile üretim yapan bir fabrikadan elektronik parça ithal ederek 31 ekran TV dizayn eder ve üretime başlarlar. Televizyon markası hem şirketin ismi hem de milliyetçi bir anlayışla rakiplerle farkını göstermek için (diğer marka isimleri Türkçe değildir) Bir-Emek olarak belirlenmiştir. Daha sonra Sanayi Bakanlığının Bir-Emek’i yerli bir firmayla lisans anlaşmasına zorlaması üzerine, yönetim Profilo ile Profilo’nun TV 24 olarak bilinen modelini üretmek için anlaşma yapar. 61 ekran siyah-beyaz televizyonun seri üretimine 1979 yılında başlanır. 1982 yılında renkli televizyon da üreten Bir-Emek aynı zamanda telefon ve telefon santralleri de üretmiştir. Türkiye’deki ilk bilgisayar üretimi hatta bu bilgisayarın ana kartı da Bir-Emek tarafından üretilmiştir. Ancak Bir-Emek de diğer işçi şirketleri gibi sürekli finansman sıkıntısı çekmektedir. Büyük çoğunluğunu DESİYAB’dan aldığı borçlarını ödeyemez duruma geldiğinde de Denizli Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından 1986 yılının sonunda Bir-Emek’in iflasına karar verilir (Akseki, 2007).

H.A’yla yapılan mülakat

Soru: Bir-Emek Şirketini nasıl kurduğunuzu, kurulma sürecini anlatır mısınız?

H.A: 1969 ODTÜ Mimarlık Fakültesi mezunuyum. Mezuniyetten sonra Köy işleri bakanlığı bünyesinde çalışmaya başladım. 1971 yılında Birleşmiş Milletlerin Türk Hükümetine verdiği bursun bana aktarılması sonucu lisansüstü eğitim için Hollanda’ya gittim. Lahey’de Institute of Social Studies okulunda eğitim devam ederken Denizlili bir grup Türk işçisi Denizli’de bir fabrika kurmak istediklerini benim de böyle bir kuruluşa önderlik etmemi söylediler. Kabul ettim. Eğitim bittikten sonra Bir Emek’in (Birleşen emekçiler) kuruluşu için çalışmaya başladım. Türkiye’deki bazı arkadaşlarımla işin teknik boyutunu planladık. Telsiz cihazları ve televizyon üretimine karar verildi. Fizibilite raporlarını endüstri mühendisi Ali Dinçer hazırladı. Denizli’de bir hazine arazisi tahsis edilmesini talep ettik. Ve bu gerçekleşti. O dönemki hükümet zamanında halk sektörü önemliydi. Hatta o hükümet döneminde resmi gazetede yayınlanan hükümet kararına göre Türkiye’de elektronik sanayide imalat yapacak kuruluşlardan sadece halk sektöründe olanlar teşvik edilecekti diye adı belirtilmeden Bir Emek desteklenmişti, elektronik sanayide o dönem sadece bir emek vardı. Dönemin hükümet üyesi Erol Çevikçe biz şirketi kurarken Devlet Planlama Teşkilatında Daire Başkanıydı ve bize büyük destek olmuştu, bakan olduktan sonrada bize desteğini devam ettirdi. Daha sonra fabrika binasını kurduk, laboratuvarında prototip üretime başladık. Ortak sayısı hızla yükseldi. Toplanan sermaye miktarı hızla yükseldi. Yatırımı tamamladık.

Soru: Bir-Emek’in sermaye yapılanması nasıl oldu?

H.A: Bir Emek’in en büyük özelliği sermaye yapılanmasıdır. Kuruluş sermayesi 60 milyon TL idi. Bu sermayenin her biri 2.500 TL değerinde 24 adet hisseden oluşmaktaydı. Ancak bir kişi en fazla 25.000 TL değerinde 10 hisse alabilirdi. Bundan amaç şirketi belirli sermaye gruplarına bırakmamaktı. Daha sonra genel kurulda sermaye 400 milyon TL’ye çıkarıldı. Şirketin, çoğunluğu yurtdışındaki işçilerden oluşan 16.000 ortağı oldu. Çoğunluk Denizli’den olmak kaydıyla Türkiye’nin değişik yerlerinden ortaklar vardı. 1974 Kıbrıs Harekâtında Kocatepe isimli Türk savaş gemisi Türk uçakları tarafından yanlışlıkla batırıldı. Nedeni ise gemi ile uçaklar arasında telsiz bağlantısı kurulamadığı için gemi kendisinin bir Türk gemisi olduğunu ifade edememiş ve Yunan gemisi diye batırılmış. Bu olay telsiz imalatıyla yola çıkan Bir Emek fabrikasına yurt dışındaki işçilerin büyük oranda sempati duyması ve ortak olması sonucunu getirdi. Bizim sloganımız “ Türk ordusu yabancından telsiz almayacak” cümlesi oldu. Bir Emek’in sermaye yapılanması çok önemli. Hâlbuki Türkiye’deki ekonomik ve ticari yapılanma buna uygun değildi.

Soru: Şirketi kurmaya nasıl karar verdiniz?

H.A:7-8 kişi kurucu arkadaşlık. Şirketi kurduğumuzda ne imal edelim diye konuştuğumuz arkadaşlar bunlar. Teknik eleman ve işçi arkadaşlar vardı. Ben aracı görevi üstlendim. İlk Hollandalı işçilerden böyle bir fikir çıktı. İşçiler toplanıp demişler ki Denizli’de bir fabrika kuralım, kendimize de bir önder bulalım. Dayıoğlumda onların arasındaymış. Dayıoğlum, “Lahey’de bir halaoğlum okuyor onunla konuşalım” demiş. Çarşamba telefonla konuştuk, Pazar günü yanıma geldiler durumu anlatılar. Olur dedim, fabrikanın kurulması iyi olur dedim. Başarılar diledim. Dayıoğlum Hüseyin Cihan tekrar telefon etti. “Pansiyonun yemekhanesini ayarladık, Pazar günü toplantı yapacağız. Almanya’daki arkadaşlara haber gönderdik, seni bekliyoruz” dedi. Bunların kaldığı yer Almanya sınırında. Şu an Denizli’nin kardeş şehri Almelo. Almelonun, Denizli’nin kardeş şehri olmasında da ben öncülük yaptım. Orda çalışanların çoğunluğu Türk işçisiydi. Onların çoğunluğu da Denizliliydi. Pazar günü bindim trene gittim. Hakikaten bunlar bir hazırlık yapmışlar, her taraf Türk bayrağı, 50 kişi toplanır demişlerdi, en az 200 kişi birikmiş. Orada bir konuşma yaptık ve iş orada başladı. İlk topladığımız parayı bankaya yatırmak istedik. Henüz şirket kurulmamış olduğu için banka şirket adına kabul etmedi. 3 kişi adına parayı yatırdık, o şekilde kurulma kararı verildi. Daha sonra Almelo şehrinin stadyumunda bir Türk takımı maçı vardı. O maça gittik, fikri biraz da o stadyumda geliştirdik. Ben Ankara’daki arkadaşlara Türkiye’ye dönünce aktardım. Sonra Ali Dinçer fizibiliteyle, Nazım Kalancı için teknik kısmıyla görevlendirildi. Yıldırım Becer makine mühendisi vardı Denizli’den. Nordmende’nin laboratuvar şefini getirdik. Beko’dan teknik eleman getirdik. Cihazlar son teknolojinin gerektirdiği cihazlardı.

Soru: İşletmeyi ilk kurduğunuzda kaç çalışanınız vardı.

H.A: Ben çalışırken 80 çalışanımız vardı. 1985’de 400’ü bulmuştu.

Soru: Sermayeyi nasıl topladınız?

H.A: İşçileri toplayıp konuşma yapıyorduk. 8-10 kişilik bir grup, 2-3 kişilik alt gruplara ayrılıp dolaşıyordu. Evlerde toplanıyorduk. Saygı duyulan kişileri arayıp bulmak lazımdı. Türklerin gittiği kahveleri buluyorduk, toplantılar yapıyorduk. Ekipler oluşturup Almanya, Belçika, Avustralya, Fransa ve İsviçre’ye gidildi. Ve yurtdışındaki Türk işçilerin yoğun olduğu yerlerde temsilciler tayin ediyorduk. Zaman zaman biz de hisse satın sermaye toplamak için yurtdışında dolaşıyorduk. Fabrikanın kurulumuyla ilgili film hazırlamıştık. Filmde bizde oynamıştık, bu filmi gösteriyorduk. Teşvik belgemizi gösterirdik. T.C. Hükümetinin Resmi Gazetede yayınlanan kararı gösterirdik. O dönemin valisi Münir Güney Bey’den özellikle hazine arazinin alınmasında çok yardım gördük. Bakın bir anımı anlatayım. Hollanda’da genel kurul toplantısı yapacağız. Fakat Ticaret Bakanlığı’na başvurmayı unutmamışız. Erol Bey’e telefon ettim. Zor durumda olduğumuzu söyledim. Ertesi günü hemen Ticaret Bakanı Fehim Adak’a söyledik. Telekse geçecekler, elçilikten temsilci katılacak dedi. 2 gün sonra Elçilikten hükümet temsilcisinin toplantıya katılmasıkonusunda Ticaret Bakanlığı’ndan yazı geldi, biz de genel kurulu yapabildik.

Soru: Bir Emek’in sermaye yapılanmasının Türkiye’nin ekonomik ve ticari yapılanmasına uygun olmadığını söylemişsiniz bunu biraz açar mısınız?

H.A: Türkiye’deki ekonomik ve ticari yapılanma, kredi yapılanması Bir Emek’in yapılanmasına ters düştü ve Bir-Emek’in yapılanması onların yapılanmasına ters düşmüştü. İşçi şirketlerin özelliği yatırım sermayesi tamamlanır, fabrika kurulur, işletme sermayesi gerekir, bunun için bankaya gidersiniz ve kredi talep edersiniz. Şirkette 24.000 hissede 10 hissesi olan birisi milyonlarca dolarlık bir kredinin altına imza atmaz, zaten bankada onu kabul etmez. Bizim avantajımız o günlerde devlet hazinesinde dövizin olmamasıydı. Bizim sermayemizin çoğu da döviz sağlıyordu. Fakat bu durum bir avantaj olarak kullanılamadı. Çünkü toplanan döviz Türkiye’ye girdiği zaman TL’ye çevriliyordu. İthalat yapacağımız zaman sıraya giriyorduk, sadece hazinedeki döviz kadar ithalat yapıyorduk. Bir Emek’in diğer işçi şirketlerinden farkı sermaye sınırlamasıydı. Herhangi bir sermaye grubunun şirketi ele geçirmesini istemedik. Hatta Asil Nadir Grubu Manisa’da Vestel’i kurmadan önce Bir Emek’i satın almak, hisseleri toplamak istemiş. Ama ana tüzükteki maddeden dolayı olmadı. Bir Emek kurulduğunda telsiz kullanımı devlet tekelindeydi. Alıcı sadece devletti. Şimdi artık her çocuğun elinde telsiz var. Bir diğer tabloda yurtdışında malzeme ithalinin o dönem büyük izinlere tabi olmasıydı. Şimdi her şeyi ithal edebiliyorsunuz. Bir-Emek ve benzeri şirketler banka kredisi sistemine ve Türk Ticaret Kanunundaki uygulamalara ters düştü. Halk şirketlerinin yapısına uygun gerekli değişiklikler yapılamadı. Bu değişiklikler yapılsaydı, bu şirketler yaşayabilirdi. Kredinin projeye verilmesi ve bu tür ortaklı şirketlerde şahsi kefalet aranmaması gerekiyordu. Mesela kredi alırken banka ipotek için tapu istiyor. Tapu hazinenin, ipotek için bankaya tapuyu veremiyorsunuz. İşçi şirketlerinin başarıya ulaşamamasının sebebi Ticaret Kanununda ve bankalar yasadaki gerekli uyum değişikliğinin yapılamamasıdır. Bir diğer konu Türkiye’de ekonomiyi yöneten güçlerle ilgilidir. İşçi şirketleri ilk ortaya çıktığı zaman mesela un, irmik, salça, makarna fabrikası yapacağız diye ortaya çıktılar. Bunlar ekonominin yapısının etkilemeyecek küçük çapta yöresel yapılarıdır. Ekonomik güçler bu fikirleri kolaylıkla destekledi ve hatta önderlik etti. Ne zamanki bu şirketler elektronik, motor ve mekanik sanayinde yatırım yapacağız dediler, ekonomiyi yöneten güçler irkildi ve siyaseti etkiledi. 16.000 ortaklı işçi şirketi Türk Silahlı kuvvetlerinin telsiz ihtiyacını karşılayacak. Nasıl bir güç! Buna izin verilmedi. Biz bu amaçla yola çıktık. Devlet TESTAŞ’ı kurdu ben yapacağım dedi ama yapamadı. Bir-Emek de engellendi. Devletin telsiz ihtiyacı da karşılanmadı.

Soru: Orman Bakanlığı Telsiz İhalesini almıştınız, neden daha sonra iptal edildi?

H.A: Biz İtalyan firmasıyla işbirliğine gittik. En kaliteli en ucuz teklifi verdik. Bizimki seçildi. Ancak Finlandiya devletinin Türk devletine verdiği orman ıslah çalışmalarıyla ilgili bir kredi söz konusuydu. Hazır Finlandiya'nın ayırdığı kredi var, bu telsizleri o kredinin içinde mütalaa edebiliriz denilmiş. O telsizler bu kredi kapsamında teslim edildi ve ihale iptal edildi. 460 küsur işçi şirketi kurulmuş, bunun 1 tanesi mi başarılı olmaz. Hepsinin mi bir yanlışı vardı. Hiçbiri kalmadı. Devam edenlerde büyük şirketlerin eline geçti. Ecevit 1987'de bu konuya bir takım konuşmalarında değindi ve büyük sermaye güçleri buna izin vermedi dedi. Bir-Emek'te payı olan 1.600 işçiden şimdi arada bir uğrayanlar oluyor, "bizim para ne oldu" diyorlar. "Ben parayı size vermiştim" diyorlar. Bu tür şirketlerde kâra da zarara da ortak olduğunu düşünmüyorlar.

3 Değerlendirme

Girişimcilik, fırsatları görme, onları hayata geçirme, yenilik yapma faaliyetlerinin tamamını kapsayan bir süreçtir. Girişimciliğe başlamadan önceki karar aşamasında girişimi yapan kişi ya da kişilerin istekli olması, amaç ve hedefler belirlemesi, fırsat ve tehditleri öngörmesi, gerekli olan kaynakları temin etmesi ve engelleri görüp onlarla baş etme konusunda istekli olması gereklidir. Girişimciliğe başlama aşamasında ise keşfedilen fırsatlarla istek ve ihtiyaçlara cevap vermek, amaçları gerçekleştirmek ve uygulamadaki eksiklikleri gidermek üzere harekete geçilir ve stratejiler geliştirilir. Başarı aşamasında, büyüme, yeni yatırımlar gerçekleştirme, satışları ve kârlılığı artırma ve sürdürülebilir rekabet imkânları geliştirme vardır. Girişimin başarısızlığa uğraması veya geriye doğru gitmesi durumunda ise yeni önlemlerin alınması esastır (Yıldırım ve Balaban, 2013). Denizli'de Halk Sektörüyle ilgili yapılan araştırmanın mülakatları girişimcilik sürecinin bu dört aşaması bağlamında değerlendirilecektir:

Karar aşaması:

Bu aşamada girişimi yapacak olan kişileri harekete geçiren unsurlar ve karara götüren güdüleyici motifler önemlidir. Uygur Motor'un kurulmasında da yine ülkenin ve toplumsal şartların kurucular üzerinde yarattığı motive edici unsur vardır. B.A. ile yapılan mülakatta, "*O zamanlar her şey dışarıya bağımlıydı, ülkede bir şey yapılmıyordu, Denizli'de sanayi yoktu. Birkaç tane un fabrikası vardı, o kadar. Birtakım arkadaşlar da Avrupa'nın çeşitli yerlerinde birleşerek bir şey meydana getirmek istedik..... Kıbrıs Harekâtından sonra Türkiye'ye ambargo uygulanmıştı. Başkalarının vermediğini biz yaparız diye yola çıktık. Hatta bizim sloganımız vardı "Kendi Motorunu Yapamayan Toplum Sanayileşemez" diye.Bir-Emek'in kurucularından H.A. da işletmenin karar aşamasının "Denizlili bir grup Türk işçisi Denizli'de bir fabrika kurmak istediklerini, benim de böyle bir kuruluşa önderlik etmemi söylediler"* şeklinde ifade edip, sermayenin toplanması sırasında işletmeden pay alanların sayısındaki hızlı artışı şöyle anlatıyor: "*1974 Kıbrıs Harekâtında Kocatepe isimli Türk savaş gemisi Türk uçakları tarafından yanlışlıkla batırıldı. Nedeni ise gemi ile uçaklar arasında telsiz bağlantısı kurulamadığı için gemi kendisinin bir Türk gemisi olduğunu ifade edememiş ve Yunan gemisi diye batırılmış. Bu olay telsiz imalatıyla yola çıkan Bir Emek fabrikasına yurt dışındaki işçilerin büyük oranda sempati duyması ve ortak olması sonucunu getirdi. Bizim sloganımız " Türk ordusu yabancından telsiz almayacak". Her iki işletmenin de kuruluş kararında, görüleceği üzere, özellikle yöre halkının itici gücü önemli rol oynamıştır. Bilhassa, Uygur Motor ve Bir-Emek girişimlerinde halkın sermaye oluşumuna verdiği katkının kuvveti milli bir ruhun ve gücün de etkisiyledir. Bu sebeple denilebilir ki, Halk Sektörlerinin oluşumundaki en önemli istek, amaç ve hedef Halkın var olma, birlik olma ve güçlü olma arzusudur. Millet olarak bağımsız ve güçlü olma olgusu Denizli'deki Halk sektörlerinin oluşumunda en önemli güç kaynağıdır. Halk, dışarıya bağımlı olma tehdidi karşısında elindeki kaynakları (kendi tasarruflarını, kendi yörelerindeki eğitilmiş kişileri ve fikir önderi olarak gördükleri aydın kişileri) fırsat olarak görüp, girişime döndürmüşlerdir.*

Girişimciliğe başlama ve başarma aşaması:

Halk Sektörlerinde girişimciliğe başlama aşamasının ilk adımı sermayeyi bir araya getirmektir. Uygur Motor'un kurucu önderi B.A ise işletmenin kuruluşunu 100 arkadaşıyla beraber gerçekleştirdiğini ve motor üretmek üzere çok sayıda kitap okuyup araştırma yaptıklarını ifade ediyor. Ancak bu konuda hiçbir bilgileri olmayan B.A ve arkadaşları motor üretme fikrinin yanlış bir karar olduğunu fark ederek döküm üretimine başlamışlardır. B.A. bu kararlarını anlatırken, "*.....motor üretme konusunda aldığımız karar doğru değildi. O heyecanla oldu.....Madem motor üretemeyeceğiz, motor üretmekle ilgili döküm ve işleme kısmı kurduk, orada kaldık. Sonra döküm parçaları üretmeye başladık"* diyor.

Bir-Emek işletmesi ise o döneme kadar Türkiye'de kurulmamış olan elektronik alanında faaliyet göstermek ve bu alandaki ihtiyacı karşılamak amacına sahiptir. Bir-Emek'in kurucularından olan H.A ve arkadaşları ise işletmeyi kurabilmek ve sermayeyi biraraya getirebilmek için 8-10 kişilik bir grup oluşturup Almanya, Belçika, Avusturya, Fransa ve İsviçre'ye gitmiş, kendilerinin de oynadıkları tanıtım filmlerini yapıp, oradaki Türk işçilerine göstermişlerdir. Ayrıca, Bir-Emek'in kurulması için teşvik belgesi alınmış, fizibilite raporu hazırlanmış ve devletten hazine arazisinin tahsisi talep edilmiştir.

Araştırmaya konu olan her iki işletme ve onların girişim önderleri işletmelerin kuruluş ve başarı aşamasında halkın istek ve ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulma kararı alınan işletmeler için amaçları gerçekleştirmek

üzere üretim konusunu belirleme, sermayeyi bir araya getirme ve bu konuda bürokratik işlemleri gerçekleştirmek için çaba göstermiş ve de başarılı olmuşlardır. Uygur Motor örneğinde görüldüğü üzere motor üretiminin gerçekleşmeyeceği anlaşılınca, gelecekte motor üretimine fırsat oluşturacak şekilde döküm işine karar verilerek önemli bir stratejik adım atılmıştır. Keza, Bir-Emek de bütün çabasına rağmen kuruluş gayesi olan telsiz üretim fırsatını yakalayamamış olmasına rağmen, daha sonraki dönemlerde televizyon ve bilgisayar üretimiyle elektronik sanayinde varlığını korumaya çalışmıştır. Ancak işletmelerin başarısının ardında devlet desteğinin varlığını da göz ardı etmemek gereklidir. Özellikle H.A ile yapılan mülakatlarda dönemin Denizli Valisi Münir Güney Denizli'deki Halk Sektörü oluşumunun “kapılarını açan” önemli bir isim olarak görülmektedir. H.A, kendilerine dönemin hükümeti ve bürokrasisi tarafından verilen desteği şöyle dile getirmektedir: “.....o hükümet döneminde resmi gazetede yayınlanan hükümet kararına göre Türkiye’de elektronik sanayide imalat yapacak kuruluşlardan sadece halk sektöründe olanlar teşvik edilecektir diye adı belirtilmeden Bir Emek desteklenmişti, elektronik sanayide o dönem sadece Bir Emek vardı. Dönemin hükümet üyesi Erol Çevikçe biz şirketi kurarken Devlet Planlama Teşkilatında Daire Başkanıydı ve bize büyük destek olmuştu, bakan olduktan sonrada bize desteğini devam ettirdi”.

Girişimciliğin başarısızlığa uğraması durumunda alınan önlemler:

Her girişimsel faaliyet bir müddet sonra varlığını korumakta bir takım güçlükler yaşar. Toplumsal, ekonomik, siyasi değişiklikler ya da mevcut kaynaklarda, pazarda, teknolojiye vb. alanlarda meydana gelen değişiklikler işletmelerin ilk girişim sebeplerinin ve girişim türlerinin devamlılığında engeller oluşturmaktadır. İşletmelerin girişimlerine devam edebilmeleri bu engellerle baş edebilme becerilerine bağlı olmaktadır. Aksi takdirde işletmeler yaşamlarını devam ettirememektedirler. Denizli'deki çalışmaya konu olan işletmeler açısından da girişimlerin başarısızlığa uğrayıp Halk Sektörü bağlamıyla yaşamlarını devam ettirememelerinin sebeplerini iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki işletmelerin dış çevresinden (toplumsal, ekonomik ve siyasi) kaynaklanan sebepler, ikincisi iç çevresinden kaynaklanan sebeplerdir.

Araştırmaya konu olan işletmelerin yaşamlarını devam ettirememelerindeki en önemli dışsal sebepler enflasyon, yasal düzenlemelerin olmaması ve bankacılık faaliyetlerinin Halk Sektörü özelliklerine uyum sağlayamaması olarak dile getirilmiştir. Bir-Emek'in girişim önderi H.A'ya göre, “Türkiye'deki ekonomik ve ticari yapılanma, kredi yapılanması Bir Emek'in yapılanmasına ters” düşmüştür. H.A. “..... işletme sermayesi gerekir, bunun için bankaya gidersiniz ve kredi talep edersiniz. Şirkette 24000 hissede 10 hissesi olan birisi milyonlarca dolarlık bir kredinin altına imza atmaz, zaten banka da onu kabul etmez” diyerek bankacılıktaki kredi sisteminin Halk Sektöründeki sermaye yapılanmasının gereklerine cevap verecek bir düzenlemeye sahip olmadığını belirtmektedir. H.A'ya göre, telsiz kullanımının sadece devlet elinde olması yani tek pazarın devlet olması, o dönem malzeme ithalinin büyük izinlere tabi olması, ithalat yapılırken sıraya girilmesi, sadece hazinedeki döviz kadar ithalatın yapılabilmesi ve Ticaret Kanunu'nda gerekli düzenlemelere gidilememesi işletmenin başarısızlığa sürüklenmesindeki önemli faktörlerdir. Keza B.A'da başarısızlığa gidişteki en önemli dışsal faktör olarak “o dönem yasal düzenlemelerin olmayışı”nı görmektedir.

İşletmelerin başarısızlığına sebep olan içsel faktörlerden en önemlisi profesyonelleşmenin olamamasıdır. İşletmeler kuruluş sermayesini temin etmekle beraber sıra işleyiş sermayesine geldiğinde aynı başarıyı gösterememişlerdir. Uygur Motor'un girişim öncüsü B.A'ya göre motor üretimindeki başarısızlıklarının sebebi üretim konusu ve şirket işleyişleri hakkındaki bilgisizlikleri olurken, döküm yaparken de şirketin işleyişiyle ilgili hukuksal yapıdaki bocalamaları olmuştur. Keza işgören bulurken de profesyonelleşme konusunda sıkıntı yaşanmıştır. B.A. “.... İşçilikten sermayedarlığa geçme durumu var. Sorunumuz profesyonel kişilerin olmayıştıydı..... Üretime başladığımız yıllarda sanayi işçisi yoktu, eleman bulmada çok sorun yaşadık. Adamları tarladan getirip dökümcü yaptık” diyerek yaşanan zorluğu anlatmaktadır.

İkinci içsel sebep ise ortak sayısının binlerle ifade edilen rakamlardan olması ve ortakların önemli bir çoğunluğunun Almanya'da ikamet ediyor olması sebebiyle genel kurulların toplanamamasıdır. Uygur Motor için B.A. benzer bir durumdan bahsediyor ve “.....şirkettin genel kurulu toplanamıyor, gerekli kararlar alamıyor, sermaye artırımını yapamıyorduk. Genel kurulun toplanması için dörtte üç çoğunluk gerekiyordu. 10.000 ortak var” diye ifade ediyor.

Sonuç olarak; ister içsel, isterse dışsal sebeplerden kaynaklansın her şeyden öte önemli bir Milli Sermaye birikimi olan ve üretim faktörleri mülkiyetinin tabana yayıldığı Halk sektörü 1980'li yıllarda ülkenin dışa açılmasıyla da beraber tamamen ortadan kalkmıştır. Sektördeki işletmelerin başarısıyla ya da başarısızlığıyla ilgili tecrübeler de fiiliyatta sonraki nesillere aktarılamamıştır.

4 Sonuç

Girişimcilik, ülkenin endüstrileşmesine, endüstriyel dağılımın ve endüstriyel çeşitliliğin sağlanmasına, rekabet gücünün seviyesine ve ekonominin karakteristiğine etki ederek sonuçta o ülkenin teknolojisinin gelişmesi ve kalkınmasında ana rolü oynar (Ersoy, 2010). Girişimciliğin yapısında, bir malın ya da hizmetin üretilmesi, bunun için üretim metodunun kurulması ve geliştirilmesi, pazarın oluşturulması, hammadde kaynağının bulunması ve endüstrinin yapılandırılmasıyla genel olarak ülkenin ekonomik, ticari, teknolojik ve sosyal hayatında yenilenme

sürecine katkı vardır. 1970’li yılların başında yeni bir endüstriyel yapılanma olan Halk Sektörleri ülkenin sanayileşmesinde, teknolojik gelişmesinde, sermayenin bir araya getirilmesinde dünyada emsali çok da görülmemiş önemli bir girişimcilik örneğini temsil etmiştir. Yukarıda, yazına ve alan araştırmasına dayalı olarak aktarılanların satır aralıklarında o yıllara dair, girişimcilikte esas olabilecek çok önemli mesajlar da mevcuttur. Özellikle gelişme çabası içerisindeki ülkelerin girişimcilikle bir bütün olarak kalkınması, milli bir ruhun itici gücüyle hareket kazanabilmektedir. Çünkü girişimcilik stratejik bağlamıyla rekabeti içerisinde barındıran bir olgudur. Türk Halkının yeniden yapılanma, ekonomik ve teknolojik açıdan da bağımsız olma arzusu kimi zaman Halk Sektörü içerisindeki işletmelerin oluşumunda kimi zaman da bu işletmelerin gelişiminde güdüleyici faktör olmuştur. Böyle bir milli ruhun girişime dönüşmesinde ve on binlerce ortağın tasarruflarını bir çatı altında sermayeye dönüştürmesinde ise ana araç halkın birbirine duyduğu güvendir. Ülkelerinden binlerce kilometre uzakta yaşayan insanlar, birbirlerine güvenerek ve kendilerini organize etmek için çaba gösteren girişim ve fikir önderlerine güvenerek ve inanarak tasarruflarını büyük bir heyecanla bir araya getirmişlerdir. Halkın birbirine güveni, henüz sanayileşme tecrübesi çok düşük olan Türk insanının kârı ve zararıyla riske girdikleri işletmelerin kurulmasına ve işlemesine vesile olmuştur.

Yapılan yazın taramasında ve mülakatlarda bir diğer dikkati çeken faktör ise sosyal girişimcilik olgusunun 1970’li yılların Türkiye’inde bizzat fiiliyatta gerçekleşmiş olmasıdır. Sosyal girişimciler, fark ettikleri ihtiyacı ve bununla ilgili fırsatı tespit eden, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik girişime hayal gücü ve vizyon katan, söz konusu girişim için diğer insanları bir araya getiren, onları motive eden ve gerekli ağırları kuran, ihtiyaç duyulan kaynakları bulan, engellerin ve zorlukların üstesinden gelen ve oluşan risklerle baş eden, girişimi kontrol etmek için uygun sistemler oluşturan kişilerdir (Thompson, 2002). Bu bağlamda araştırmaya konu olan her iki işletmenin de girişim önderleri, Uygur Motor’da B.A ve Bir-Emek’te H.A. gerçekte birer sosyal girişimcilik özelliği de göstermektedirler. Özellikle ihtiyaç boşluklarını görme, gerekli ağırları kurma ve insanları bir araya getirme, kaynakları bulma, engellerin üstesinden gelme konularında önemli bir role sahip olmuşlardır.

Halk Sektörü dâhilindeki işletmelerin, yaklaşık on yıllık süreçte başarı göstermelerine rağmen, ekonomik, ticari, siyasi ve sosyal meselelerde gerekli zemine kavuşmamış olması ve halkın girişimcilik ve işletme bağlamında yeterli tecrübeye sahip olmaması gibi dışsal sebeplerle ve girişim öncülerinin ve pay sahiplerinin ticari ve hukuki açıdan yeterli bilgiye ve deneyime sahip olmamaları, profesyonel kişilerin istihdam edilememesi vb. içsel sebeplerle uzun dönemde başarılı olamamışlardır. Ancak bu gün, Türk Halkının elinde yaşanmış ve olabilirliği görülmüş bir Halk Sektörü tecrübesi vardır. Halk Sektörünü diğer sektörlerden ayıran en önemli özellik, sermayenin ve üretim araçları mülkiyetinin bir girişimcilik faaliyeti sürecinde tabana yayılmış olmasıdır. Çok daha önemlisi Halk Sektörü işletmeleriyle halkın, küçük tasarruflarını sermayeye dönüştürmesiyle ekonomik gücünün, kendilerinin sahibi oldukları işletmeye verdikleri fikirlerle zihin gücünün ve bilgi gücünün sinerjisi sağlanmaktadır. Aynı zamanda sahibi oldukları işletmelerde çalışan işgücünün yabancılaşmasına da engel olunabilecektir.

Bugün böyle bir oluşumun yaşanması Türkiye’de veya dünyanın herhangi bir yerinde tekrar mümkün olabilir mi bilinmez. Bununla beraber sürekli tüketim arzusu güdülenen hatta üretmek için önce tüketmesi gerektiği vurgulanan ve kazançları bankacılık sektörüyle alışverişe kanalize edilen insanların tekrar tasarrufa yönlendirilerek birikim yapmalarının sağlanması ve bu tasarrufları sermayeye dönüştürmek üzere Halk Sektörlerinin yeniden canlandırılması ihtimal dâhilindedir. Böylece kaynaklar israf edilmeyeceği gibi, mevcut kaynaklarla daha fazla katma değer yaratılabilecektir. Bunun için önce ülkelerin yöneticilerinin ve fikir önderlerinin gerekli olan ekonomik, hukuki ve ticari düzenlemeleri yapmaları, halkın birbirine ve yöneticilerine güvenlerini pekiştirmeleri gereklidir.

Kaynakça

- Ak, Mehmet, 1976, **Millet Sektörü**, Ayyıldız Matbaası A.Ş. Ankara.
- Akseki, Cengiz, 2007, “*Denizli’de Türk İşçilerinin Kurduğu Elektronik Fabrikası, BİR-EMEK*”, Toplumsal Tarih, **Sayı:166**, Ekim, s. 68-74.
- Altun, Ahmet ve Şevki, Akıncı, 1974, “*Halk Sektörünün Tanımı, Halk Sektörü’nün İşlenmesinde Devletin Rolü, Halk Sektörünün Kuruluş Başlangıcında Karşılaşılacak Sorunlar ve Çözüm Yolları*”, Halk Sektörü Semineri, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, **No:224**, Ankara, s.93.
- Coşkun, Alev, 1976, “**Demokratik Sol’da Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Yeni Örgütlenme-Öz Yönetim Uygulaması**”, Demokratik Sol Düşünce Formu, Cilt 2, Kalite Matbaası, Ankara.
- Ersoy, Hüseyin, 2010, “*Kültürel Çevrenin Girişimcilik Tercihine Etkisi*”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, **Cilt:2**, Sayı:1, s. 72.
- Hamitoğulları, Beşir, 1974, “*Halk Sektörünün Anlamı, Doktrini ve Yapısı, Yeni ve Ulusal Bir Kalkınma Modeli Olarak Halk Sektörü*”, *Halk Sektörü Semineri*, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, No:224, Ankara, s.25.

- İlbaşı, Mehmet Hâdi, 1974, Halk Sektörünün Genel Ekonomik Gelişmedeki Yeri, Diğer Sektörlerden Farkı ve Bunlarla İlişkileri”, *Halk Sektörü Semineri*, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, No:224, Ankara, s. 223.
- Kepenek, Yakup , 1974, “Halk Sektörünün Tanımı, Devletin Halk Sektörünün İşlemesindeki Rolü, Halk Sektörünün Kuruluşunun Başlangıcında Karşılaşılacak Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Halk Sektörü Semineri*, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, No:224, Ankara, s. 12.
- Ölçen, Ali Nejat, 1974, **Halk Sektörü**, Ayyıldız Matbaası A. Ş., Ankara.
- Ölçen, Ali Nejat, 1975, “*Halk Açık Anonim Ortaklıklar ve Halk Sektörü*”, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, **No: 116**, Ankara, s. 81, (1974 yılında Ankara’da yapılan “Halk Sektörü” Açık Oturumundaki bildiri).
- Öngün, Korkut, 1974, “Yatırımlar ve Halk Sektörü”, *Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi* (adı geçen kongrede sunulan bildiri), <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10549.pdf>, Erişim tarihi, 28.04.2013
- Thompson, John L, 2002, “*The World of the Social Entrepreneur*”, *The International Journal of Public Sector Management*, **Vol:15**, No:5, p. 415.
- Türk, Hikmet Sami, 1975, **Halk Sektörü Politikası**, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Yıldırım, Elvan ve Özlem, Balaban, 2013, “Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi”, *4. Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, 2-4- Mayıs 2012, Manisa, Türkiye, s. 166.
- 11.05.2002 Tarihli Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&KategoriID=3&ArticleID=51656&PAGE=1>, Erişim Tarihi 02.05.2013